

A SOÁT TÚLÉLT ZSIDÓ GYERMEKEK OTTHONA

„És beszéld el gyermekeidnek...”

A Gyermekek Otthona a Szeremlei utcában

A zsidó elemi népiskola alapítása

A hódmezővásárhelyi zsidóság múltja 1748-ig vezethető vissza. A Károlyi-uradalom toleráns módon befogadta a zsidókat, sőt rájuk bízta a korcsmáltatást és más üzleti ügyeket. A konkurenciát a rosszhiszemű görög kereskedők ármánykodása jelentette. Meg kellett küzdeniük az előítéletekkel, a rágalomokkal, a tilalmakkal, a korlátozásokkal. A tetemes türelmi taksát csak a reformkor végén törölték el. Szinte egybeesett a hitközség 1829-es alapítása (más források szerint 1841-ben) a zsidó felekezeti iskola megnyitásával. Ekkor már egyre több gyermeket küldtek el chéderbe (előkészítőbe), egy-egy tehetősebb zsidó házába, amely tanhelyiségül szolgált, és az elemi népiskola „előszobája” volt. A szentírást jiddisül és németül tanították. A bóchereket (ifjakat) nevelő iskolamesterek a vallásban jártas, jámbor, istenfélő emberek voltak. A kezdeti időszakban még nem alkalmaztak morenukat (okleveles tanítókat).

Az iskoláztatás és az iskolaépítés kezdeteinek kronológiája:

1829 Az iskola a hitközség része

1839 Wilhelm Albert tanító alkalmazása

A Kecskeméti Sámuel-féle telek megvásárlása iskolahelyiségnek

1844. május 2. Bangó Ádám kömívessele építési szerződést köt a hitközség

1945. február 13. Héttagú iskolai választmány fölállítása

Stern Ignác főtanító (1810 k. – 1865) alkalmazása

február 16. Az iskolai választmány elfogadja a tantervet

március 25. Reininger Herman altanító alkalmazása

Közgyűlés: döntenek a tandíj bevezetéséről, a szegény sorsúak ingyen tanulhattak

A polgári forradalom és a szabadságharc hónapjaiban, majd még inkább az abszolutizmus korában, válságos helyzetbe került az oktatás. 1848-1850 között szünetelt a tanítás. A kiegyezés viszont új távlatokat nyitott. Ezúttal nem feladatunk átfogó iskolatörténetet papírra vetni. Nem mehetünk el viszont szó nélkül az 1874. évi iskolaépület-bővítés mellett. Az ún. zsidóiskola ettől az időponttól rendelkezett önálló iskolaépülettel. A Nap utca 3. szám alatti (ma Szeremlei utca) épületben öt tanteremben folyt az oktatás. A széles, oszlopos folyosó és a napjainkban más funkciót betöltő termek csak részben őrzik az eredeti állapotokat.

Tanítók a Felvidékről

A vásárhelyi hitközség előjárói, az iskolaszék, a rabbik mindig szem előtt tartották a zsidó vallás leglényegesebb elemét, a tanítást és a tanulást. A zsidó elemi népiskola tantermeiben tudós tanítók oktatták a diákokat. Professzor PhD. Yitzhak Kashti hívta fel figyelmünket arra, hogy a vásárhelyi zsidó elemi népiskola tanítói, szinte kezdettől fogva oberlánderek (felvidékiek) voltak. [Yitzhak Kashti: One Hundred Years of a Jewish School in Hungary 1841-1948. Ramot – Tel Aviv University, 2008.] A teljesség igénye nélkül: Stern Ignác és Wilhelm Frigyes (1812-1900) Nyitra vármegyei, utóbbi Vágvecsén született, Engländer Adolf kassai, Gruber László (1909-1987) bodrogszerdahelyi.

A zsidó kultúrkinéshez és történelemhez való kötődés e falak között alapozódott és erősödött. Kemény Simon (1865-1941) igazgató-főtanító és követői a katedrán magyarságra és hazaszeretetre nevelték a növendékeket. [Kemény Simon: A h(ód)m(ező)vásárhelyi izraelita népiskola múltja és jelene. Értesítő az 1895-96-ik tanévről. 1896. p.: 3-23.; Dr. Silberstein Adolf: Hódmezővásárhelyi zsidók. A Hódmezővásárhelyi Izraelita Hitközség kiadása, 1943. Reprint kiadása: Máyer, Budapest, 2004.; Szigeti János: Tanúságként, ha új nemzedék jön – Zsidó-negyed a Hódvize partjától az Adriáig – Máyer, Hódmezővásárhely-Budapest, 2007.]

Vásárhelyi zsidók a vészkorszakban

A kassai (košicei) vasúti hivatalnokok feljegyzéseiből nyomon követhető 1944. május 14. és július 9. között az Auschwitzba irányított zsidó magyar deportáltak vasúti transzportjai. 147 vonattal 437 402 zsidót szállítottak ki az auschwitzi KZ-ba. A visszaemlékezések és a történeti kutatások alapján feltárultak a vészkorszak leg-sötétebb eseményei. A hódmezővásárhelyi zsidók deportálásának kezdete „dióhéjban” így zajlott le. A hírhedt,

ún. Jaross-listára 891 név került föl. 1944. június 13. és 16. között a helyi hatóságok a rendőrséggel, a Makóról idevezényelt csendőrökkel, leventékkel karöltve a zsinagógába és a zsidó elemi népiskolába gyűjtötték, terelték össze a hitsorsosokat. Csupáncsak 14 napi élelmet vihettek magukkal, minden egyéb értéktől galádul megfosztották őket. A MÁV számláján 737 zsidó személy Szegedre szállítása szerepelt, ugyanis június 16-tól egy-két nap alatt ennyi zsidót szállítottak át az elhagyott szegedi téglagyár területére, amely egyszerre volt gyűjtőtábor és gettó. A szegedi gettó területén közel kilencezer zsidó vallású magyar állampolgárt zsúfoltak össze. Június dereka különösen csapadékos időszak volt. A deportáltak fedél nélkül, szó szerint a szabad ég alatt vártak kilátástalan sorsukra. A vásárhelyi zsidókat is szállító deportáló vonatokat, transzportokat, június 25-én, 27-én és 28-án indították Szegedről. Az első vonatot annak ellenére egyenesen Auschwitzba irányították, hogy június 19-26. és július 2-6. között magyarországi területekről más szerelvény ide nem érkezett meg. A június 25-i deportáló vonat sorsa beteljesedett. Mindennemű ellátás nélkül futott be a szerelvény Auschwitzba, a magyar csendőrök ivóvizet sem adtak, csak egy-egy vödört dobtak be latrinának a tehervagonokba. A második transzport Kassa felé indult, Felsőzsolcán azonban visszafordították, majd ismét nyugat felé, az ausztriai Strasshofba irányították. Többé-kevésbé tisztázódtak a történeti körülmények. A Kasztner Rezső-féle mentőakció és a véletlenek összekavarodása következtében csillant fel az üldözöttekben a remény. A harmadik transzport eleve Strasshof felé indult. A „nagy utazás” bizony a tehervagonokban, 70-80 személyt összenyomorítva, ténylegesen is nagyon hosszúnak tűnt. A szerelvények csak nagyon lassan tudtak haladni Bécs felé. Az egykor „büszke császárvárost” nap mint nap angol-amerikai gépek bombázták, egy-egy eltévedt bomba a deportáló vonatokra is hullott, mely akarva-akaratlanul szedte ártatlan áldozatait. A hódmezővásárhelyi zsidóság II. világháborús összes vesztesége, a Soóban mártíromságot szenvedettek száma 446 fő. Minden 3-4. zsidó vallású magyar állampolgár nem élte túl a holokausztot.

A gyermekek otthona

A zsidó elemi népiskola 128 éves fennállása után, a felekezeti iskolák államosításával, 1948-ban megszűnt. A két osztályterem ajtaját legutoljára Gruber

vállalását, a vallásos életre nevelést. Dr. Czukor Bálint a helyi lapnak adott interjújában, visszaemlékezésében a vallási összetartozást, a kulturális, sportolási – mint pl. a pingpongozás – lehetőségeket idézte fel. Az ifjúság markáns, helyi

Othontalálkozó

László (1909-1987) csukta be, miután 27 diákjától is elbúcsúzott. A zsidóiskola felejthetetlen emlékü kántor-főtanítója, Laci bácsi, akinek pedagógiai tapasztalatát megannyian igyekeztünk felhasználni, továbbra sem tudott elszakadni hivatásától: az életút a gyakorló iskolában, a tanítóképzőben, a főiskolán, majd az egyetemen folytatódott. Az „Othton” főnév jelentése sokunkban emlékek tárházát jelenti, ezúttal egy alma materhez köthető közösségre használtuk és használjuk. A fellelhető visszaemlékezések – László József, Moczó Kálmáné, dr. Czukor Bálint, Kotroczó Józsefné – és a levéltári dokumentumok Iskolaotthonként, Napközi Otthonként említik. Az Otthont a Joint működtette. Dr. Deutsch Béla (1894-1961) hitközségi elnök 1948-ban Memorandumot, javaslatot terjesztett elő, amelyben felvázolta a Napközi Otthon feladatát, eddigi munkáját és az 1948 utáni továbbélés feltételeit. [Hódmezővásárhelyi Levéltár. A hódmezővásárhelyi Izr. Hitközség iratai. 215/1945; 303/1948.] A vész-korszakot, a deportálást, 116 vásárhelyi zsidó vallású gyermek élte túl. Dr. Deutsch Béla beadványában kiemelte a lelkek megbékélését, a kollektív élethez szoktatást, a zsidó tradíciók

vezetője Mózes László volt, a cionista mozgalom aktivistája. Mózesék fő célja, hogy a holokausztot túlélte gyermekeket előbb-utóbb kijuttassák Erec Jisráélba.

Az „otthon” a tanuláshoz kedvező feltételeket nyújtott. A Join – élén az itteni vezetővel, Gelberger Lászlóval – teljes ellátást biztosított.

A második nagy világegyes után, egy 1945. december 1-jei hitközségi feljegyzésből kiderül, hogy a zsidó elemi népiskolába 46, a középiskolákba (polgáriba, gimnáziumba) 35 és a tanonciskolába 4, összesen 85 zsidó vallású diák tanult. A legnagyobb elismeréssel említhetjük a Napközi Otthon nevelőit, Gruber László tanítót, főkántort, Havas Hajnal tanítónőt, őt 1947. szeptember 18-tól Szegedre helyezték, valamint a segítőköt, mindeneseket, önkénteseket, nevezetesen Gruber Lászlónét (Irenkét), Téván Klementinát (Klemi nénit), a hittan órákat tartó Kertész Zsuzsát, a konyhában sürgő-forgó Hochausser Mancit és másokat. Az iskola és az otthon fenntartása sokba került, bár a pedagógusok szerény bérét az állam garantálta. A dologi kiadások tetemes költséget emésztettek fel. Az iskola-épület állagát a beázások és a leomló törmelékek miatt romos jelzővel látták

el. 1945 és 1949 között pozitív élményt nyújtó közösségi élet alakult ki e viharos történelmi érákat megérett falak ölelésében.

„Csak azokra a szülői otthonra emlékező Sábbát estékre gondoljunk – jegyezte föl az akkori hitközségi elnök –, ahol gyermekeink Oneg Sábbát keretében beszámoltak a zsidó élet minden eseményéről”, majd a korabeli memorandum a terített péntek esti asztaloknál elfogyasztott vacsorát említi, „miközben ősi Zemirotok hangoztak fel, és utána Chálucol csodás dallamai mellett Hóráztak. Az énekkar nemcsak a helyi zsinagógában emelte az áhítat érzését, hanem a környező hitközségekben, Szegeden, Kecskeméten és Békéscsábán is szerepelt. Ne feledkezzünk meg az Otthon meghitt és egymást segítő szerepéről sem.”

Móczó Kálmánné visszaemlékezésében többek között ez áll: „Tanultuk a zsidó történelmet, irodalmat, lelkesek voltunk, énekeltünk, táncoltunk. Csak este jártunk haza.” [Móczó Kálmánné: Bevezető „A hódmezővásárhelyi Otthon találkozói résztvevőinek összesített névsora 1992-2000-hez”/kézirata.] A hitközség, a Joint és az Otthon az államosítás évében tervezte, hogy további működtetés érdekében az Országos Zsidó Segítő Bizottsághoz fordul. Ekkor a hitsorsos gyermekek közül mintegy negyvenen szorultak segíezésre. Kérlemeztek ajándécsomag küldését. Az Izraeli Elemi Népiskola utolsó tanévét 1947. szeptemberében kezdte 15 fiúval és 12 leánnyal.[Francisztiné Molnár Erzsébet: Izraelita Népiskola.]

Az „összekötő kapocs”, az otthon szellemisége tovább élt. Az aliázások és az elköltözések folytán diákzsivaj nélkül maradt az ősi Szeremlei utcai iskolaépület. Ám mégsem teljesen, arról az 1950-1957 között rabbi helyettesi és kántori minőségben hitközségünkben működő Timár Károly gondoskodott.

Nem lenne teljes a felvázolt historia, ha nem említenénk meg, hogy éppen egy év híján két évtizede az egykori diákok Móczó Kálmánné kezdeményezésére elhatározták az otthontalálkozót. Bármennyire is változott a környezet és a körülmények, a tradíciók azonban tovább élnek, akárcsak az ősi tanítás:

„És beszéld el gyermekeidnek...”

(Kép és szöveg:) Szigeti János

A JÖVENDŐ

Irodalmi, művészeti és kritikai szemle (1910-1912)

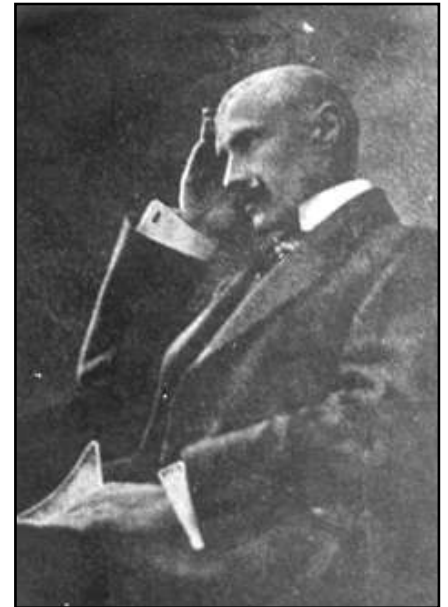
A XX. század első évtizedének sikeres, Hódmezővásárhely szempontjából igen jelentős folyóirata volt a három évfolyamot megélt „A JÖVENDŐ”.

A Gonda József által 1910-ben alapított és szerkesztett irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat a századelőn szerveződő vásárhelyi irodalmi élet meghatározó orgánuma. A lap világnézeti és esztétikai iránya megegyezett a „Huszadik Század” és a „Nyugat” által képviselt polgári radikalizmus eszméivel, tartalmi igényessége, színvonala országos ismertséget és elismertséget váltott ki. A lap a helyi kultúrigények szolgálatára és kielégítésére, nem önképzőkori románcok, balladák, dilettánsregények és drámák termelésére, nem írói és művészi titánok szárnyainak növesztésére, de a komoly, értékes és igazi művészi szép propagálására, a kultúra általánosítására, a tudományok terjesztésére és népszerűsítésére alakult.

A tehetségek szempontjából biztató volt ebben az időben Hódmezővásárhely élete. A képzőművészek közül ekkor bontakozott ki Tornyai János, Endre Béla, Rudnay Gyula festőművészek, Pásztor János szobrász művészete. De nem szabad elfelejteni a színészként induló kiváló néprajzos Kiss Lajost, a *Magyar Köztársaság* című társadalomtudományi és politikai folyóirat szerkesztőjét, Nagy Györgyöt, a közgazdasági, szociológiai író, Ráczy Gyulát, a város monográfiájának íróját, Szeremlei Sámuel és Balassa Ármint sem.

A helyi értelmiségen kívül a lapnak vidéki és fővárosi munkatársai is voltak. Ady Endre, aki szintén munkatársa volt és több műve megjelent a lapban, 1910. március 8-án Párizsból az alábbi gondolatot is tartalmazó levelet küldte Gondának: „Addig csúfolták <paraszt Párizs> Hódmezővásárhelyt a budapesti skriblerék, hogy a <paraszt Párizs> hirtelen beszélni kezd magáról, mint a magyar intellektuális forradalom új sánchelye”.

1912 végére Gonda energiáit - a lelkesedés ellenére - a hajszolt életmód teljesen felőrölte, és az októberi számmal a lap meg is szűnt.

Gonda József
(forrás: NLVK archívuma)

Az *A JÖVENDŐ* című irodalmi folyóirat feltárását és digitalizálását indokolta, hogy a lap számai csak a hódmezővásárhelyi Németh László Könyvtárban találhatóak meg, kevés kivétellel eredetiben, tehát az Országos Széchényi Könyvtár sem rendelkezik vele. A magyar irodalommal foglalkozó egyetemi oktatók és hallgatók számára hiánypótló volt a folyóirat digitális feldolgozása. A folyóirat teljes terjedelmében nézegethető a www.nlvk.hu hódmezővásárhelyi Elektronikus Könyvtárban az adatbázisok között.

Szepesi Judit

